

MALLORCA REFUGI DELS NOTARIS DE TARRAGONA DURANT LA GUERRA DEL FRANCÈS (1811-1813)

Josep M.T.Grau i Pujol

Entre els molts efectes negatius dels conflictes bèl·lics hi ha la pèrdua del patrimoni, sigui per saqueig i robatori (especialment els objectes d'orfebreria i roba) o destrucció (incendi, bombardeig) tant d'edificis (esglésies, rectories, abadies, palaus, castells, masos...) com del seu contingut, entre el qual hi ha els arxius. La Guerra del Francès és un bon exemple de pèrdua documental, ja que afectà a moltes institucions catalanes: reial, municipal, senyorial, eclesiàstica i notarial. D'aquesta darrera molts fedataris públics en sortiren malparats, alguns perderen la vida en l'assalt dels seus despatxos, que contenien els manuals de la seva producció pròpia i la dels seus antecessors en el càrrec. Alguns davant el perill optaren per l'exili temporal dins o fora de la Península, tot cercant un lloc segur, altres romangueren en el lloc i col·laboraren amb els invasors.

El propòsit d'aquesta breu nota arxivística és simplement comentar les diferents estratègies de supervivència que aplicaren els notaris tarragonins durant l'enfrontament bèl·lic napoleònic. La bibliografia local sobre la Guerra del Francès és abundant, destaquen els estudis ja clàssics d'Adolf Alegret (1) i Josep M.Recasens Comes (2), i Josep Iglésies Fort (3). La ciutat de Tarragona com a plaça defensiva durant tot el conflicte esdevingué un centre de refugiats de les comarques properes i també de Barcelona. Membres de la petita noblesa rural, autoritats locals, propietaris, religiosos i comerciants. L'any 1809 a la parròquia de Santa Maria de la Catedral es comptabilitzen 2126 morts, el 1810, 641 i el 1811, 623. Entre els mesos de gener i juny del 1811 un 44,7% del total de defuncions corresponien a forasters. El gran èxode de la població es produí amb la caiguda del fortí de l'Oliva en mans dels francesos el 29 de juny de 1811, els quals continuaran l'ocupació gala fins el 18 d'agost del 1813. Els primers a fugir foren els més poderosos de cada estament social.

Uns exemples els tenim en l'Arquebisbe asturià, Romuald Mon i Velarde que es refugià a Mallorca (4), la mateixa destinació que pren la Junta Superior de Catalunya el 18 de maig del 1811. El dia 27 embarquen a Tarragona la fàbrica de la moneda i els seus funcionaris, darrera seu els seguia un bon nombre de població civil. Entre els dies 28 i 31 de maig arribaven a Palma 164 exilats tarragonins, si bé hem de dir que altres emprengueren altres direccions (Vilanova i la Geltrú, com el tribunal consular de Tarragona, i Sitges). Joan Llabrés afirma que els emigrants a Mallorca passaren dels set-cents (5); segons Antoni Moliner l'arribada massiva d'immigrants transforma la vida illenca, l'economia es reactiva si bé és paral·lela a una forta pressió fiscal per fer front a les despeses bèl·liques, entre les quals hi ha l'alimentació dels soldats francesos reclosos a Cabrera: entre el 1809 i el 1814 prop de deu mil, la meitat dels quals moriren. Aquest mateix historiador -reproduint dades de Lluís Roura- comenta que entre el 1808-1814 Mallorca concentra uns dotze mil immigrants peninsulars, dels quals una tercera part s'apleguen a Palma (tres o quatre mil), on s'hi trobaven gent de tota condició social des d'aristòcrates, militars, capellans i frares, militars i desertors, fins a artesans i mercaders.

Tornem a Tarragona. Els notaris que finalitzen la seva activitat professional durant la Guerra del Francès són quatre: el 1808 Victorí Montells, el 1809 Ignasi Prats Martí, el 1811 Jaume Mallafré i el 1814 Antoni Eloi Alteracs (6).

Josep M. Cortadelles, notari de l'escrivania de Marina, opta per l'exili a Mallorca. El dotze d'octubre de 1811 ja és a Palma, on protocolitza instruments de refugiats del corregiment de Tarragona i d'altres indrets. El desembre del mateix any el trobem a Vilanova i la Geltrú on hi romandrà el 1812. Un dels problemes que presenta el volum estudiat (7) és la relligadura posterior a la confecció de les escriptures, el desordre cronològic i la manca de documents. Del 1801 passa al 1810, del 1811 hi ha pocs actes, el primer té el número de foliació 84, mancant els fulls anteriors. Entre els clients sobresurten els comerciants, els preveres i mariners, i entre els actes, destaquen els poders.

Uns altres emigrants foren els notaris Francesc Sales Soler, que resideix a Palma del 20 d'agost del 1811 fins el 14 d'octubre de 1813, i Carles-Lluís Mallafré, l'última escriptura del qual signada a Tarragona és del 24 de maig del 1811 i la primera a les Illes Balears del 15 d'agost. De la mateixa manera que el discret Cortadelles, l'enquadernació és deficient en l'ordre. Del 1811 únicament es conserven 25 folis, la majoria dels actes són poders a residents de Tarragona i el seu Camp. Sovintegen les vídues de comerciants i patrons de pesca i algun frare (de Sant Agustí).

En la seva actuació anterior, en el bienni 1808-1809, des de Tarragona bàsicament autoritza procures de comerciants i patrons de mar de Barcelona i Arenys de Mar, Vilanova i la Geltrú, militars, soldats, tesorers, cadets, artillers, practicants de medicina, i les seves vídues. També hi apareixen pagesos de Sant Feliu de Llobregat, Viladecans, Sant Esteve ses Rovires i esposes de presoners francesos. El 1810 protocolitza poders a patrons de Sitges i Lloret de Mar, i veïns de Girona, Creixell de Mar, Coll de Nargó, Lleida, Tivissa, Porrera i la Pobla de Cèrvoles.

Un altre notari que fugí per mar fou Josep Busquets Garriga, el qual residí a Palma del 1811 al 1813, on redacta una quarantena d'actes, la meitat poders per a representar a refugiats en afers econòmics a Catalunya i l'altra meitat escriptures de transmissió d'herència en vida, com són els capítols matrimonials (i derivats, èpoques de dot) o per després de la mort, els testaments. La clientela és variada, pagesos, comerciants, professions liberals, eclesiàstics (preveres, beneficiats, canonges, etc.), membres de l'estament nobiliari tarragoní (casa Llorac, Morenes i Castellarnau), artesans (forners, ferrers, fusters, xocolaters), mestres d'obres, comerciants i gent de mar (capitans i patrons de vaixell). La seva procedència geogràfica majoritària és el Camp de Tarragona amb la seva capital al capdavant, poblacions del Penedès i Barcelona ciutat. Per pagar-se el viatge i l'estada havien de ser persones amb poder adquisitiu o amb possibilitat d'embarcar-se per l'ofici relacionat amb la mar (d'elles o dels seus familiars). Els naturals de Mallorca no són mai atorgants, però si són presents com a testimonis en alguna ocasió, fet bastant lògic si tenim present que els manuals es traslladarien al despatx de Tarragona, fet que dificultaria l'expedició de còpies per part dels illencs. Tot i la reduïda activitats dels notaris esmentats a Palma, els salaris rebuts els ajudarien en el seu exili. Com a mostra, en apèndix relacionem les escriptures realitzades pel notari de Tarragona Josep Busquets Garriga. En un repàs podem observar la mobilitat d'una part de la població camptarragonina a causa de la por, tot cercant la seguretat física davant el constant i sagnant degoteig de víctimes que provocà el conflicte. També constatem una reducció significativa de la producció documental i la desaparició d'una part d'ella (8).

Pocs notaris continuaren residint a la Tarragona sota dominació francesa. Un d'ells fou Salvi Fàbregues Rovira (desenvolupa la seva professió del 1795 al 1830) que del 4 d'octubre de 1811 fins el 4 de juny de 1812 utilitza el paper segellat amb l'àliga imperial. Des de Tarragona els francesos proclamaren diversos edictes per intentar el retorn dels exiliats, assegurant-los-hi la devolució dels béns confiscats.

Una altra sortida a comentar és la que portà a terme el notari Francesc Albinyana Pastor, qui el 1811 embarca cap a Sitges, i d'allà es dirigeix a l'interior del Principat cap a Berga i Vic. Més tard, el 1812-1813, s'instal·la a la Conca de Barberà (Montblanc) i al Camp de Tarragona (Valls i Vilallonga del Camp) (9).

Les tres guerres carlines també provocaran una gran mobilitat dels notaris en el territori català, amb efectes perniciosos sobre la seva producció documental (destrucció i dispersió) que caldria estudiar-se profundament (10).

NOTES:

- (1) *Historia del sitio, defensa, asalto y evacuación de Tarragona en la Guerra de Independencia*. Barcelona 1911.
- (2) *La Revolución y Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona 1965.
- (3) *El Setge a Tarragona a la guerra napoleònica*. Barcelona 1965.
- (4) No fou l'únic a escollir Mallorca, hi concorregueren també els bisbes de Barcelona, Terol, Pamplona, Cartagena, Tortosa, La Seu d'Urgell i Lleida.
- (5) "Noticias y relaciones históricas de Mallorca (1810-1850)" a *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* núm. 408, citat per Antoni Moliner Prada *La Guerra del Francès a Mallorca (1808-1814)*. Palma de Mallorca 2000. Tanmateix és obligat de citar l'obra de Miquel dels Sants Oliver *Mallorca durante la primera revolución*. Palma 1901 (amb una reedició del 1982).
- (6) Per la descripció dels seus llibres us remetem a l'obra de Isabel Companys *Catàleg dels notarians de Tarragona (1472-1899)*. Barcelona 2000. A la comarca de la Selva seran cinc els notaris morts durant la guerra: Miquel Boïgues Buxó, d'Anglès fugí de la crema de la vila ocorreguda el 31 de juliol del 1808, morí el 6 d'agost del mateix any a Osor als 77 anys. El seu fill, Benet Boïgues Ferrer, natural de Bàscara i també notari d'Anglès, finà en aquesta darrera vila el dia vuit de desembre del 1809 als 39 anys. Aleix Milans Regàs, notari d'Arbúcies, traspassà en aquest lloc el 9 de setembre de 1808. A Blanes, el 22 d'abril de 1809 moria Manuel Miralbell Font, ciutadà honrat de Barcelona i notari; mesos més tard, el 18 de desembre, ho feia el seu company, Miquel Roig Font. A Brunyola, el notari gironí Manuel Lagrifa finalitza la seva activitat el 1808. Josep M.T. Grau i Pujol, *Catàleg del fons notarial del districte de Santa Coloma de Farners*. Barcelona 1996.
- (7) AHT FNT sig. 889, registre 932.

- (8) La destrucció dels arxius notariais desgraciadament va ser una pràctica freqüent de l'exèrcit francès, un exemple extrem són els d'Hostalric i Maçanet de la Selva (cremats el 7 de novembre de 1809). En ocasions, solament assaltaven la notaria, remenaven els papers, sobre els quals hi podien dormir, resultant perjudicats principalment els manuals en ús o per enquadrar, és el cas de Santa Coloma de Farners, on els gavatxos el 16 de març del 1812 entraren a l'edifici de la notaria. Un cas heroic fou el protagonitzat a Llagostera pel notari Tomàs Vidal, el qual féu transportar a uns traginers a compte propi, l'arxiu notarial fins a Tossa de Mar, des d'on agafà un vaixell. Marta Albà-M.Àngels Adroer "Un notari i els seus papers durant la Guerra del Francès" a *Crònica* (Llagostera), núm. 17 (1998), pàgs. 1-9. A Blanes la conflagració provoca la mort del notari titular, el qual deix nombroses escriptures inacabades i sense firmar. Altres conseqüències poden ser que la notaria resti vacant, sense servei, amb la qual cosa els habitants del lloc s'han de desplaçar a d'altres de pròximes.
- (9) Sobre aquest personatge us remetem al nostre article "Montblanc, refugi d'un notari tarragoní durant la Guerra del Francès (1811-1813)" a *El Foradot* (Montblanc) 11 (2002), pàgs. 20-21.
- (10) Així ho constatem en molts indrets com a Tarragona, Josep M.T.Grau i Pujol "Un notari carlí de Tarragona a l'Urgell. Nota de la producció documental de Miquel Martí Boronat (1831-1835)" a *Urtx* (Tàrrrega) 15 (2002), pàgs.229-236.

APÈNDIX

Actes escripturats a Palma de Mallorca pel notari de Tarragona Josep Busquets Garriga (1811-1813).

Llibres Comuns, Manuals 1811-1813. AHT FNT registre 781, signatura topogràfica 739.

- fs. 181-182. 29.08.1811. Poder de Josep de Llorach i de Messa, veí de Tarragona a Salvador Queraltó, boter de Vilafranca del Penedès.
- fs. 183-185v. 1.10.1811. Capítols matrimonials entre Tomàs Fontanilles Llop, fadrí ferrer de la Canonja i Maria Tecla Casals i Pellicer de Tarragona.
- fs. 186-187v. 30.10.1811. Capítols matrimonials entre Josep Sales Bertran, forner de Tarragona vidu de Francesca Anglès i Josepa Ferrer Martí, de Cervià de les Garrigues (filla d'un pagès).
- fs. 188-190. 10.11.1811. Capítols matrimonials entre Esteve Fiol Escoda vidu de Rafaela Soler, fuster de Barcelona i Caterina Ferran Franquet, filla d'un boter de Reus.
- fs.191-192.18.12.1811. Àpoca de dot de Joan Barceló Falqués, comerciant de Torroella de Montgrí i la seva muller Rosa Pusolgues a favor de Tecla Arcs, vídua de Josep Pusolgues, forner de Tarragona.

- fs.1-2. 25.01.1812. Àpoca de dot d'Esteve Fiol, fuster de Barcelona i la seva muller Caterina Ferrana favor de Josep Ferran, boter de Reus.
- fs.3-4. 28.02.1812. Poder de Carles de Morenes i Bertran de Tarragona a Pelegrí Bassa, pagès del Vendrell.
- fs.4-5v. 8.03.1812. Poder de Josep Aluges, pagès de Tarragona a Pau Vidal, rector de la Pobla de Montornés, absent.
- fs.6-6v. 10.03.1812. Poder de Magí Pijoan, comerciant d'Altafulla i resident a Palma, a Joan Salvat, pagès de la mateixa vila absent.

fs.7-8. 12.03.1812. Donació de Josep Prats, canonge de la Seu de Tarragona, habitant a Palma “trobantme en la precisió de ausentarme de Tarragona per lo siti està patint y per altres motius”, de tots els seus béns que hi ha a Tarragona a favor del seu germà Maurici Prats.

-fs.8-8v. 4.04.1812. Poder de Francisco Campaña, mestre d'obres de fortificacions, trobat a Palma, a Llorenç Miró, prevere i beneficiat de la Seu de Tarragona i a Joan Rossell Icart, mestre de cases, de la mateixa ciutat, residents a Palma.

-fs.9-9v. 4.04.1812. Poder d'Elies Anglada, capità i pilot de carrera d'Amèrica, natural de Tarragona i resident a Palma M. a Domènec Anglada, del mateix ofici, el seu germà pel repartiment d'herència.

-fs. 10-11v. 6.04.1812. Ratificació de pactes matrimonials que fan Pau Terrada Torres, comerciant de Vilafranca P. i Rosa Font Romagosa, conj. i Joan Miret, metge de Vila-seca, amb Antònia Terrada Font, gendre i filla respectivament.

.fs.12-14v. 21.06.1812. Capítols matrimonials entre Josep Sales González (escrit “Gonsalas”), mestre forner, vidu d'Antònia Bertran, i Josepa Gual Bargalló, vídua de Francesc Anglés, ferrer, tots de Tarragona. Actuen de testimonis Francesc Martorell, forner i Joan Rossell, mestre de cases de Tarragona.

-fs.15-16v. 26.06.1812. Capítols matrimonials de Josep-Antoni de Llorach i de Messa, natural de Tarragona, capità agregat a la plana major de l'esmentada ciutat; i Ignàsia Maurí Vidal, filla d'un patró de barca tarragoní.

-fs.17-17v. 02.07.1812. Poder de José Rubio Garcia, familiar del Sr. Galceran de Villalba, nascut a San Miguel de Lacià (Lleó) a Ramon Bosc, botiguer de teles de Barcelona.

-fs.18-20v. 9.07.1812. Capítols matrimonials de Pasqual Carrer i Sol, mestre de cases de Sarrià (Barcelona) amb Ramona Lafont Genís, de Tarragona (de pare mariner). Fan de testimonis un serraller i un sastre de Tarragona.

-fs.21-23v. 3.10.1812. Capítols matrimonials de Francesc Fargas Vidal, xocolater de Barcelona i Gertrudis Soler Escardó, fadrina orfe (el seu pare fou comerciant) de Vilanova i la Geltrú. Actua de testimoni Joan Mateu, escultor.

-fs.24-26v. 4.10.1812. Capítols matrimonials de Mateu Ferran Franquet, boter de Reus amb Teresa Ambrós i Molner, orfe (el seu pare havia estat forner de Reus).

-fs.27-27v. 4.10.1812. Àpoca de dot de Francesc Fargas, xocolater de Barcelona i Gertrudis Soler, conj. a Antoni Soler, comerciant de Vilanova i la G., residents a Palma M. Fa de testimoni un franciscà vilanoví.

-fs.28-28v. 8.11.1812. Àpoca de dot que fan Josep i Mateu Ferran, pare i fill, boters de Reus, a Ignasi Cerdà i Rosa Puig, comerciants de Reus pel dot corresponent a Teresa Ambrós.

-fs.29-29v. 10.11.1812. Poder que atorga Ramon Santfeliu, doctor en drets i advocat del consell reial de Tarragona a favor de Gabriel Zabala, ”agente de los reales consejos” resident a Cadis. Actuen de testimonis un fuster de Barcelona i un sabater de Palma M.

-fs.30-31. 3.12.1812. Poder que atorga Joan Maria González, ardiaca major i canonge de la Seu de Tarragona a favor de Pere Montserrat, prevere i vicari de Puigpelat, absent.

-fs.31v.-32v. Cessió d'usdefruit de la casa i terres que té a Tarragona Vicenç Sardà, pagès, a favor de la seva filla Paula en concepte del dot promés en capítols matrimonials. Actuen de testimonis un armer de Barcelona i un boter de Reus.

-fs.1-2v. 19.01.1813. Poder de Joan Bertran, comerciant de Tarragona a Maria Antònia Soler Parodí, hab.a Montevideo (Amèrica) i a Joaquim Salvany, comerciant natural de Tarragona i veí de la mateixa ciutat sudamericana.

- fs.3-4. 22.01.1813. Poder de Francesc Vallespinosa, boter de Valls a favor de Francesc Bella, boter i Francesc Mallorquí, adroguer de Valls. Fan de testimonis dos forners de Tarragona residents a Palma M.
- fs. 4v.5. 27.01.1813. Poder de Joan Maria González, prevere, canonge i ardiaca major de Tarragona a favor de Jaume Gasset i Riber, boter de Puigpelat. Fa de testimoni un teixidor de lli de Palma M.
- fs.6-6v. 27.01.1813. Poder de Bernardí Llopis a favor de Bonaventura Marés, ambdós preveres i canonges de Tarragona.
- fs.7-7v. 27.01.1813. Poder de Maria Mateu, de Tarragona muller de Josep Fiol, fuster de Barcelona a Mateu Barba d'Altafulla.
- fs.8-8v. 23.02.1813. Poder de Fructuós Escolà, comerciant de Tarragona refugiat a Palma M. a Gabriel de Zabala, de Cadis.
- fs.8v.-10v. 26.02.1813. Donació de Teresa Gassol, de Valls, muller del metge Josep Canet i anteriorment del també doctor en medicina Josep Baldric. Actuen de testimonis dos monjos cistercencs, Josep Pons i Jaume Domènec, residents a Palma M.
- fs.11-12 .27.02.1813. Poder de Tomàs Canals, prevere i racioner de la Seu de Tarragona, refugiat a Palma M. a Ignacio Aguanegra, comerciant de Veracruz, absent. Actuen de testimonis un beneficiat i un comerciant de Cervera.
- fs.12v.-13. 27.02.1813. Poder de Fructuós Escolà, a Josep-Antoni Montaner, ambdós comerciants de Tarragona refugiats a Palma M. Fan de testimonis dos comerciants de Palma M.
- fs.13v. 14.16.03.1813. Poder de Josep-Antoni de Castellarnau i Magrinyà, cavaller, tresorer honorari de l'exèrcit, noble de Tarragona a Narcís de Camps i de Font, cunyat, resident a Catalunya, absent.
- fs.15v-16v. 20.07.1813. Poder de Joan Bertran, comerciant de Tarragona a Joaquim Salvany, comerciant de la mateixa ciutat; a Rafael Malet, comerciant de Palma M. i a Domènec Sales, capità de bergantí de la matrícula de Tarragona. Actuen de testimonis un adroguer de Tarragona i un teixidor de Palma M.
- fs.16v.-17. 20.07.1813. Poder de Joan Bertran, comerciant de Tarragona a Francesc Marc i Josep-Antoni Marc, pare i fill pagesos de la Pobla de Mafumet, residents a Vila-seca.
- fs.18-19. 26.08.1813. Àpoca de Joan Guimbernat, cirurgià de Tarragona refugiat a Palma M. a Antoni Benet Rocamora, comerciant de Reus. Fa de testimoni un botiguer de Tarragona i un cirurgià de l'Albi.

La primera escriptura que redacta a Tarragona data del 4 de setembre de 1813.

Llibres especials.Manuals de testaments (1812-1813), AHT FNT, registre 809, signatura topogràfica 768. El volum conté també els Manuals fins l'any 1829.

- fs.1-3v. 20.05.1812. Testament de Joan Pinyol Roig, fill de Narcís Pinyol, ambdós mariners de Torredembarra.
- fs.4-5v. 25.12.1812. Testament de Tecla Arcs Anglada, vídua de Josep Pusalgas, forner de Tarragona i filla de Josep Arcs, pescador.
- fs.6-7v. 27.01.1813. Testament de Josep Fiol Cortacans, fuster de Barcelona.
- fs.8-8v. 17.04.1813. Testament de Pere-Pau Rovira Vidiella, malalt, pagès de Tarragona.
- fs.9-9v. 18.10.1813. Testament de Josep Cabrer, pagès de Mont-roig del Camp. Acte realitzat a Tarragona.

Abreviatures: AHT: Arxiu Històric de Tarragona,
FNT: Fons Notarial de Tarragona.

Article publicat a la revista *Paratge* (Barcelona) 18 (2005) ps. 77-86.